

Петер ГУХЕЛЬ¹

ХИТРИЙ РЕАЛІСТ

Лірик, автор радіо-ес і видавець Петер Гухель (1903-1981) знав Брехта з часів еміграції. У цей час їхні шляхи пересіклися лише наприкінці; занадто різними були їхні так звані літературні темпераменти. Повернення Брехта в Берлін з метою працевлаштування призвело до постійних їхніх зустрічей – в об'єднанні Академії мистецтв, на радіо, для якого Гухель створював передачі, в Берлінському ансамблі, в Аренсхопі на березі Балтійського моря, в Букові та в інших місцях. Уже в квітні 1950 року Брехт запропонував Гухелю, «відмінному лірику», стати членом новоствореної Академії мистецтв. Брехт і Гухель, які представляли Берлінським ансамблем та журналом «Значення і форма» дві організації, побудували культурно-політичну спілку. Гухель як генеральний редактор добився того, що в журналі «Значення і форма» з'явилися численні тексти Брехта. Жодному іншому митцю не присвячував журнал спеціальний випуск. Брехт брав активну участь у роботі редакції. Він рішуче захищав Гухеля від нападів культурної бюрократії. Спробам позбавити його посади опирався лише генеральний директор, оскільки Брехт попросив його про це. «Я втратив одного чудового друга і сильну підтримку «Значення і форми», писав Гухель після смерті письменника.

Можливо, текст був створений для однієї радіо-опередачі, яка, на жаль, не побачила світ. Послідовність частин манускрипту була не впорядкована, тому події були висвітлені в хронологічному порядку. Коректури Гухеля були враховані.

Вперше я побачив Брехта, коли він повертався в Берлін після п'ятнадцятирічної еміграції. У великій залі культурного об'єднання повинен був відбутися офіційний прийом Брехта. За святково прикрашеним квітами столом сиділи всі, кого вважали знаттю в тогочасній Східній Німеччині: полковник Тюльпанов, майор Дюмшітц і його офіцери, Пік, Ульбріхт, Бехер, Хагер, високопоставлені партійні діячі з політбюро, письменники, директори театрів та актори. Атмосфера була пожвавлена, всі напружено чекали чогось. Єдиним, хто не прийшов, був Брехт. Вольфганг Ланхгоф, директор Німецького

театру, нервово гортав свій рукопис, він повинен був декламувати «Легенди виникнення книги Тао Де Цзін на шляху Лао Цзи в еміграцію.» Прошло майже півгодини, одягнені в смокінги офіціанти стояли нерішуче без діла, не знаючи, чи потрібно розпочинати сервірування. Партійні діячі і росіяни поступово втрачали терпець – Брехт все ще не прийшов. Нарешті послали невелику делегацію, яка повинна була забрати його з готелю. І так, Брехт нарешті з'явився.

Що сталося? Брехт покинув готель своєчасно. Коли він вимагав пропуск в будинок культурного об'єднання на Сгерштрассе, швейцар відмовив йому. Він не знав Брехта і був шокований його недбалім зовнішнім виглядом: сіра куртка, відкрита сіра сорочка, кепка. Очевидно, Брехту не залишалося нічого іншого, як повернутися в готель. Щоб потрапити в залу, де відбувався захід, необхідно було дотримуватися дрес-коду: уніформа або смокінг.

Брехт сидів трохи безпорадно, навіть злякано, маленька сіра пташка між обшитими золотим галуном уніформами радянських офіцерів. Було очевидно, що Брехту неприємно бути винуватцем свята. Спочатку Брехта вітав лисий Тюльпанов, після нього кілька слів промовив східнонімецький культурний діяч, я не знаю, хто саме, можливо, то був Хагер, потім Ланхгоф представив відому балладу Брехта. Потім офіцери намагалися розпочати з ним розмову. Брехт був скромним слухачем, він говорив небагато. Після години тостів на адресу Брехта святкова зустріч підійшла до логічного завершення.

Власне кажучи, це було великою випадковістю, що я супроводжував Брехта, коли він вперше потрапив у віллу, яка була збудована Геленою Вайгель у Вайсензе. Перед тим ми були разом на пробах в Німецькому театрі, після цього він віз мене своїм стареньким авто пошкодженими війною вулицями Берліна. Коли ми прибули, Гелега Вайгель стояла біля відкритих дверей. У темному коридорі ми помітили стару селянську скриню. Простора вітальня була обставлена старовинними меблями. Брехт деякий час оглядався там, після чого тихо сказав: «Хоч би все було добре...»

Пізніше, ввечері, чулися над Вайсензе звуки акордеону, якась російська народна мелодія, яку наспівували солдати. Брехт слухав задумливо і сказав: «Це красиво». На іншому березі озера радянські солдати були розподілені по казармах. Неочікувано для мене Брехт запитав: «Скажіть, Гухель, це правда, що розповідають про вступ росіян?» Я був спантеличений, заперечувати ці інциденти я не міг, але я хотів заспокоїти Брехта, тому почав бурмотіти щось про неіснуючі борделі для солдатів... Але Брехт перебив мене: «Ні, Гухель, так не піде, йдеться врешті-решт про Червону Ар-

¹ Переклад зроблено за публікацією: Peter Huchel. Ein listiger Realist // Wizisla E. (Hg.) Begegnungen mit Brecht. Leipzig: Lehmann Verlag, 2009. – S. 271 – 280.

мію. Що стосується німецького робітника, то єдиним його володінням є його жінка, і коли вона до нього торкається...»

Моя перша довга розмова з Брехтом відбулася у Німецькому театрі на початку літа 1949 року. Я щойно випустив перший номер журналу «Значення і форма», і єдиним моїм бажанням було у спеціальному випуску ближче познайомити читача післявоєнного часу з Брехтом, оскільки тоді він був майже забутий, лише старші люди, які знали Брехта ще з двадцятих років, поважали його з якимось навіть майже містичним поклонінням. Я був досить схвильованим, коли повідомляв Брехту свої наміри. Та ще більше я здивувався, коли Брехт погодився. Він одобрив також співробітників і помічників, яких я йому запропонував. Це були Герберт Іерінг, Ганс Майер і Ернст Нікіш. Коли я говорив про редакційні труднощі, передусім про малі гонорари, які я міг порахувати, про закони, які були створені Зуркампом, Брехт нібито розгладив це все одним жестом. Ми одразу поїхали до Зуркампа, який жив на той час на віллі С.Фішера у Груневальді, щоб провести переговори. Після досить довгих перемовин і суперечок (я був таким активним учасником, як ніколи) Петер Зуркамп погодився все-таки на публікацію «Кавказького крейдового кола», «Малого органона для театру», «Справи пана Юлія Цезаря» та віршів після еміграційного періоду.

Брехт дозволив мені зайнятися оформленням номеру. А пізніше, коли журнал вийшов друком, я отримав на своє здивування та радість лист від Брехта: «Я вдячний Вам за відмінний спеціальний випуск, це, відверто кажучи, моя перша публікація без власних зусиль, яка об'єднує мене з німцями, моя перша заявка про вступ у світ літератури».

Влітку 1950 року я відвідав Брехта в Аренсхопі. Культурне об'єднання надало йому в розпорядження просторий селянський дім, який знаходився прямо на березі моря. Він зустрів мене у невеличкій кімнаті, в якій із меблів були лише письмовий стіл, стілець та ліжко. Єдине вікно виходило в сад, де ріс кущ бузини.

Я запитав Брехта, чи купається він у морі та чи прогулюється берегом. Літо було особливо гарне. Але як виявилось, Брехт за останні три тижні, в які він перебував тут, жодного разу не був на морі. Йому вистачало виду з вікна на маленький селянський сад. Гелена Вайгель, мабуть, мала рацію, коли зауважила, що Брехт байдужий до природи. Зрозуміло, що його вірші не були обділені картинами природи, але це були завжди літературні пейзажі, країна Війона, шекспірівський опис Хайде, пейзажі Кіплінга чи Рембо. Тут він був, як вдома, знав кожну деталь. До пейзажів, які стосувалися саме Брехта, дійшов він лише на останніх роках свого життя. Але я впевнений, що

«бузиновий кущ» у його вірші «Важкі часи» був саме тим кущем, який Брехт бачив із вікна, коли жив у Аренсхопі.

Одного разу Брехт розпочав зі мною розмову щодо моїх робіт. Йому дуже подобався вірш «Жовтневе сяйво». Я пригадую один довгий диспут з ним через термін (або, можливо, навіть слово) «благодать», з використанням у моїх віршах якого він був незгодним. Вживання слова «благодать» сьогодні не виправдане, оскільки це термін з часів феодалізму або з області релігії. Я відповів йому: «Ви помиляєтесь в даній ситуації, Брехт. Подумайте про остаточні вердикти, які виникають через невеликі економічні злочини, всі, що через незначні упущення потрапляють у в'язницю, розраховують на амністію, аби тільки вибратись з усього цього». Я натякав на амністії Ульбріхта, які завжди діяли, коли всі в'язниці були катастрофічно переповнені. Звичайно, я знав, що не зміг передати, пояснити того, що мені ввижалося, але я хотів зіткнути Брехта з реальністю. Можливо, це було для Брехта не дуже приємно, оскільки він недавно породичався з Хорстом Бінеком, який був арештований в Потсдамі і засланий у Воркуту. Власне кажучи, для самого Брехта вторгнення в механізм апарату було справою безперспективною та безнадійною.

У 1951 році у Баварії відбулася Штарнберзька розмова. Деякі західнонімецькі письменники запросили на це засідання Брехта і Бехера, щоб обговорити з ними ситуацію розділеної Німеччини та розчленованої літератури. Брехт і Бехер погодилися прийти, але в останній момент змінили своє рішення: в Штарнберг вони відправили делегацію, до якої входили Віллі Бредель, Бодо Узе, Штефан Хермлін і я. Розчарування німецьких письменників було неочікувано велике, оскільки вони хотіли бачити на трибуні впливового культурного діяча Бехера, та митця, що повернувся до Німеччини, – Брехта. Цією неточністю і розпочалася суперечка про (за вказівками партії) звільненого «гурмана». Напад стосувався в основному культурного діяча Бехера, який дещо більше собі дозволив, та драматурга Брехта, який оголосив, що потрібно змінювати опротестовані положення. На перерві я підійшов до телефону, щоб поговорити з Брехтом. Я сказав йому: «У нас тут метушня. Чому Ви не приїхали? Люди не задоволені тут нашими поясненнями». Брехт сказав: «Гухель, скажіть їм, що Ви тільки що говорили зі мною і зараз повинні передати всім присутнім, що я дуже вдячним партії за те, що вона спонукала мене внести в п'єсу корективи». Після цієї розмови я стояв у телефонній будці трохи розгублений і ламав голову над тим, що сказав мені Брехт. Я був присутнім на генеральній репетиції «Гурмана» в театрі на Шіфбауердам, я стояв з Брехтом

і Дессау в другому ряді, одразу після того як ми прослухали організований партією концерт органної музики, і навіть сьогодні я ще ніби бачу на обличчі Брехта розчарування та обурення. В кінці-кінців я повернувся у зал засідання та виконав завдання, яке мені доручив Брехт.

Як одного разу відзначав Джойс: «Мовчати, емігрувати та хитрувати», в цьому і заключалась хитрість Брехта: нібито розумітися (лише на вигляд) з правлячою верхівкою, навіть знаходити компроміс. Він був хитрим реалістом. Форпост здався, але дивізія маршувала безперешкодно далі. Репутації Брехта така поведінка не зіпсувала. Врешті-решт він залишився вірним собі.

Я був знову у Вайсензе, цього разу зі своїм другом Вернером Крауссом, романістом з Лейпцигу. Привід для зустрічі був особливим. Актори Брехта намагалися щомісячно поставити для акторів-початківців ранковий спектакль, для якого за приклад вони брали поетів світової літератури. Так вони обрали Гарсія Лорка, Брехт прийшов випадково на репетицію і без будь-яких пояснень заборонив цю постановку з таким обґрунтуванням: Гарсія Лорка не являється гарним прикладом. Коли Брехт мені все це розповів, я не розділив з ним цю думку, Брехт вислухав мої заперечення, але не став мене переконувати. Трохи зі злістю та в деякій мірі роздратованістю я запропонував йому погодитися хоча б на одну зустріч із Вернером Крауссом, який також говорив перед студентами про Гарсія Лорка. Коли Брехт почув ім'я Краусса, він сказав зацікавлено: «Так, я б познайомився з ним із задоволенням». **Так дійшла черга до зустрічі Брехта та Краусса.** Що мене ще сьогодні, власне кажучи, дивує, то це те, що необхідним був такий Вернер Краусс, щоб ближче познайомити Брехта з поезією Лорки, яка виникла з традицій старої іспанської усної народної творчості та циганської балади. До того ж, Краусс йому розповів, що він сам бачив в одному іспанському кафе безробітного, що сидів за столом над якимось папірцем, куди неакуратним почерком записував вірші, які були повністю підпорядковані «ароматній», навіть трохи дилетантській. Брехт зізнався, що навіть він на це повівся б. Так Лорка та ранковий спектакль були врятовані.

У 1952 році я поїхав з Брехтом в Голландію на засідання міжнародної організації письменників. Після зібрання ми поїхали його автомобілем (це було в Амстердамі), у Схевенінген, де на Брехта чекала добре знайома фотограф. Шріттматтер брала в цій подорожі також участь. Дивлячись дорогою на багаті села, які йому сподобалися, Брехт відзначив: «Голландці і досі живуть з достатків ними експлуатованих колоній. Не можна порівнювати тутешні села з селами Німецької Демократичної Республіки. Якби НДР володіла колоніями,

тоді й села в ній виглядали б краще». Я запитав Брехта, які ж колонії могла б мати НДР. Він засміявся і сказав: «Баварію». Він розсміявся, глянув на голландські селянські подвір'я: «Так, Баварія, це була б багата колонія для нашої бідної держави».

Пізніше, коли ми розпочали іншу розмову, ми зачепили тему об'єднання Німеччини, яка була пропагована НДР. Цю подію тоді обговорювали всі. Брехт же був у цьому питанні дуже песимістичним. Він сказав дещо саркастично: «Я бачу лише одну можливість. Якщо офіцерський склад ФРН і НДР об'єднані однією думкою, які пенсії та прибуток вони можуть очікувати у їхньому стані, то об'єднання Німеччини більше не є проблемою. Це одразу станеться без жодних труднощів».

Брехт пережив повстання 17 червня 1953 року у Берліні на репетиції «Дон Жуана». **Особисто я був не в Берліні.** Пізніше Брехт мені розповів, що Куба, перший секретар спілки письменників, зателефонував йому та вимагав, щоб він негайно прийшов до спілки письменників. Дослівно Куба сказав так: «**Ми, товариші-письменники, забарикадувались і кожну хвилину очікуємо на штурм будинку. Брехт, Ви повинні негайно прийти!**» На що Брехт йому відповів: «Врешті-решт, я не несу відповідальності перед Вашими читачами, Куба!»

Брехт виступав за цю країну, я ніколи не чув від нього протилежну думку, він часто критикував навіть ті стани (передусім в області культури), які його не задовольняли, він робив знову і знову цинічні зауваження щодо культурних діячів, думка яких не імпонувала йому. До того ж кожного року (1 травня) він із членами Берлінер Ансамбль проходили повз головну трибуну. Він був великим тактиком, але відчував себе сильно пов'язаним із державою селян та робітників.

Я вже згадував, що Брехт із задоволенням віддавав роботи для «**Значення і форми!**» Для першого видання він дав мені цілі драми без будь-якого гонорару. Без сумніву, журнал дав згоду на це. Коли я був на початку четвертого року видавництва журналу «**Значення і форма**» із однією делегацією письменників у Радянському Союзі, я був звільнений без різного роду пояснень. Генеральним редактором було призначено Ф. Вайскопфа, який саме приїхав із Праги у НДР. Це було вже занадто, хотіли просто позбавитись мене. Всі ці розрахунки були, мабуть, зроблені без Брехта. Повернувшись із поїздки, я знайшов Брехта і сказав йому, що я програв і хотів би покинути НДР. Я показав йому листа від Олександра Абуша, тогочасного державного секретаря міністерства культури. Абуш склав текст, в якому мене звинувачували у важких ідеологічних та редакційних правопорушеннях. Цей текст повинен був публікуватися в наступних номер «Значення і форми» під моїм ім'ям.

Брехт тривалий час втягував недопалок своєї сигари і сказав: «Дурниці, Гухель, Ви залишаєтесь. Нікуди Ви не підете.» Я згадував про те, що новий генеральний директор сидить вже на робочому місці. «Більше ні, - сказав лаконічно Брехт, - про це я вже попіклувався. Він дістає НДЛ». Після паузи він сказав: «Існує лише дві організації в НДР, які потрібно захищати: Берлінер Ансамбль та «Значення і форма». Обидві є візитними картками для НДР». **На недовго після того установленому місці німецької Академії мистецтв виник важкий поєдинок між Брехтом і Абушом.** Ніколи до того я не бачив Брехта таким схвильованим – опис очевидних деталей, я хотів би їх для себе приборегти.

Брехт помер через два роки. Бехер, з яким все ще можна було поговорити, теж незабаром помер. Абуш став міністром, пізніше тимчасово виконуючим обов'язки віце-президента. У мене справи йшли не дуже добре. Кожного дня я чекав свого звільнення.

Останній раз я бачив Брехта в Букові, де уряд надав йому у розпорядження приватну власність із будинком, літнім будиночком та зі схожим на парк сквериком на березі озера. Це був чудовий вечір червня, в який я відвідав Брехта. Він сидів на зламаному шезлонгу перед літнім будинком. Я злякався, він виглядав хворобливо, обличчя його було майже сіре, волосся випадало, він жалівся на невисоку температуру та на жакливу втому, в'ялість. «Брехт, поїдьте в санаторій, зробіть щось зі своїм здоров'ям». «Експериментам я скажу «ні». Я поїду в Мюнхен до мого знайомого, який працює лікарем та керує санаторієм. Можливо, пізніше поїду на кілька місяців в Данію, щоб відпочити. Власне кажучи, там я хочу купити будинок». **Він ледве встав, ми пішли на літню терасу.** Кімната була такою, як і колись: довгий стіл, на якому лежав з усіх сторін обписаний папір, клей та ножиці. Стіна була оббита грубою тканиною, там висіли прикріплені голками якісь записки, замітки, ескізи, які він завжди хотів бачити перед собою. На підвіконні лежала збірка балад Кіплінга. Я був у нього не більше години, ми вели розмову про Польщу, куди я хотів поїхати на кілька днів. Брехт передав мною привіт своїм польським друзям. Коли ми прощалися, Брехт стояв нерішуче перед дверима, показав мені на клумбу, в якій порався садівник. Повертаючись алеєю назад, я обернувся ще раз, але Брехта вже не було видно. Я не розумів, що я бачив його вже останній раз у своєму житті.

У Кракові я отримав телеграму від Гелени Вайгель, яка прийшла із запізненням. У ній йшлося про польське об'єднання письменників у Варшаві. «Брехт помер», такі слова прочитав я в цій телеграмі. Я не міг повірити в це.

«Усі великі вірші мають цінність документів. У них зберігається особливість мови автора, важливої людини», говорив Брехт. Благородна простота його віршів, негероїчний пафос його лірики, прямота його повчальних віршів з афоризмами – це все не має абсолютно нічого спільного з соціалістичним реалізмом, який приписали партії письменників, як непотрібні та несмачні ліки. Судячи з деяких випадкових робіт митця, видно, що реалізм Брехта виступав проти обмеження мистецтва, проти невігластва комуністичної політики щодо культури.

Брехт зірвав своєю категоричною мовою маску комуністичної самовтіхи, тому деякі діячі розглядали його з величезною підозрою. Вони називали його формалістом. Я думаю, вони були раді поховали його з власною ідеологією.

З німецької переклала Аліна Бондар